

УДК 373.5:159.316.772.5

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-1\(32\)-100-105](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-1(32)-100-105)

Ласкова-Ярмоленко Анастасія,

м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2530-5586>

Слинькова Тетяна,

м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-9925-8535>

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В СИСТЕМІ ОСВІТИ: ВИМОГИ СУЧАСНОСТІ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація.

Статтю присвячено медіаосвіті як пріоритетному напрямку сучасної освіти. Результатом медіаосвіти є медіаграмотність. Обґрунтовано важливість розвитку медіаграмотності. У сучасних умовах система освіти має зосередити увагу на підвищенні рівня обізнаності всіх учасників освітнього процесу щодо застосування різноманітних програм, застосунків, онлайн-ресурсів, а також штучного інтелекту. Наголошено, що медіаграмотність передбачає опанування різними навичками, з-поміж яких критичне сприйняття, аналіз, оцінка медіатекстів, розуміння їх як політичного, так і культурного контексту. Медіаграмотність, зокрема кібербезпека молодого покоління, набуває особливої актуальності саме в період війни в Україні.

Ключові слова: медіаграмотність; медіаосвіта; освітній процес; система освіти.

Сучасний етап розвитку суспільства передбачає ретельне дослідження питання теорії і практики медіаосвіти, що є предметом дискусій багатьох науковців, і не дарма. Останніми роками, українська система освіти перенесла не одне потрясіння: пандемія Covid-19 призвела до вимушеного переходу на дистанційне навчання, а повномасштабне вторгнення росії на територію України спричинило докорінні зміни освітнього процесу через руйнування, вимушене переміщення осіб, відсутність зв'язку, психологічно-емоційні проблеми тощо. У таких надскладних умовах багатьом освітянам разом з учнями довелося майже миттєво ознайомитися з можливостями різного роду онлайн-ресурсів і освоювати їх застосування. Система освіти зіткнулася з серйозними викликами. Однак, попри все, перед вчителями, вихователями, викладачами вишів постає важливе завдання продовжувати підтримувати нашу систему освіти та гарантувати, щоб кожна дитина мала доступ до якісної освіти, незалежно від обставин. Війна в Україні завдала невимовних втрат, але водночас, хоч і вимушено, змусила подивитися на освітній процес під іншим кутом, відкрила нові горизонти важливості медіаосвіти, а також нагадала про силу освіти в контексті побудови демократичного, вільного, стійкого і грамотного суспільства.

Сьогодні в Україні медіаосвіта є важливою складовою процесу модернізації системи освіти. Сучасні реалії в Україні вимагають від людини володіти навичками критичного мислення, майстерності перевірки, верифікації інформації, контенту тощо [1]. Сучасний фахівець у будь-якій галузі зобов'язаний бути медіакомпетентним. Медіакомпетентність фахівця є ознакою медіакультури. Інформаційне поле, у якому зараз співпрацюють учитель та учень / викладач і студент / вихователь і дошкільник, насамперед потребує від педагога бути медіаграмотним, адже поняття «медіаосвіта», «медіаграмотність» та «медіакомпетентність» нині є важливими категоріями не лише в сфері соціальних комунікацій, а й у педагогічній науці.

Нині основним джерелом отримання інформації для багатьох є Інтернет, проте не вся інформація має право стати знанням. Медіаграмотність формує розуміння ролі медіа в суспільстві, а також основні навички дослідження та самовираження, необхідні громадянам в умовах демократії. Сучасні діти мають справу з інформаційним простором із найменшого віку [1; 2]. З огляду на це, дуже важливо з раннього віку допомагати їм набути навичок, пов'язаних із

медіапродуктами, навчитися критично мислити, шукати й перевіряти інформацію, аналізувати медіаповідомлення тощо.

Тлумачення поняття «медіа грамотність» має досить широкий спектр: налаштування процесу дистанційного навчання (уміння учнями і вчителями користуватися сучасними гаджетами, обладнанням, різноманітними онлайн-програмами, платформами, ресурсами, застосунками під час навчання); уміння перевіряти інформацію на достовірність, визначати фейкові новини, ПСО та інформаційні вкиди, що досить активно використовуються в умовах інформаційної війни; уміння оцінювати ризики, які можуть переслідувати користувачів будь-якого віку в онлайн-просторі (передача персональних даних, що охоплює три категорії – безпека, приватність, етика) [3]; розуміння важливості дотримання національної кібербезпеки в умовах війни. Важливо пам'ятати, що медіаграмотність під час активної фази війни рятує життя, бо інформація, яку ми споживаємо впливає на наші щоденні рішення та дії. В Україні XXI століття в умовах гібридної війни медіаграмотність має стати однією з ключових, базових навичок кожного українця та українки, адже це беззаперечно зброя впливу. Ми маємо бути медіаозброєними, щоб розбудовувати медіаграмотне українське суспільство і якісно впливати на власне майбутнє [1–5].

Метою пропонованої увазі читачів статті є обґрунтування важливості активного впровадження медіаграмотності в систему освіти України.

За кордоном питанню медіаграмотності почали приділяти увагу набагато раніше. Варто зауважити, що розуміння медіаосвіти зарубіжними та вітчизняними дослідниками суттєво відрізняється. Якщо на Заході наголос робиться на формуванні автономної від медіа особистості, то в Україні досить часто увагу приділяють опануванню медіаобладнанням та використанню можливостей медіа в навчальному процесі [4]. На нашу думку, це питання потребує певної зміни фокуса.

Так, у документі «Медіаграмотність і права людини», що було ухвалено Радою Європи, підкреслено важливість розвитку медіаграмотності та медіакомпетентності для підтримання демократії в суспільстві й рекомендовано ввести медіаосвіту у вищі освітні заклади Європи як обов'язковий компонент [1; 6]

В Україні у 2010 р. було прийнято «Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні». З 2011 до 2016 рр. тривав експериментальний етап впровадження медіаграмотності в закладах освіти, у рамках якого різними формами шкільної медіаосвіти було охоплено 250 загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчалася близько 40 тис. учнів. А вже у 2016 р. Президія Національної академії педагогічних наук України схвалила оновлену редакцію зазначеної Концепції [4]. Головною метою Концепції є «сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку й консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії. Необхідно всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру». Медіаграмотність має стати базовим елементом політики в галузі споживання інформації та охоплювати всі категорії людей. У цьому контексті варто згадати про ініціативу «Вивчай та розрізняй» (Learn to Discern), що покликана реалізувати вивчення критичного мислення та медіаграмотності через різні предмети в закладах загальної середньої освіти. Проєкт презентувала в лютому 2018 р. очільниця МОН Лілія Гриневич. Разом із МОН України програму реалізують IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів), Академія української преси та проєкт StopFake [7].

Медіаосвіта – елемент навчального процесу, який формує медіакультуру в суспільстві, надає навички щодо безпечної та продуктивної взаємодії з масмедіа з урахуванням швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Завдання медіаграмотності полягає в перетворенні медіаспоживання в ініціативний та критичний процес [1; 5]. У цьому контексті бути медіаграмотним у сучасному світі означає бути здатним свідомо сприймати й критично тлумачити інформацію, зберігати її розумно, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, ділитися інформацією з іншими, зокрема виражати себе й спілкуватися за допомогою медіазасобів [7].

Окремо варто наголосити на нестачі ресурсів, які потрібних для повноцінного впровадження медіаосвіти як окремої навчальної дисципліни. На сучасному етапі це спонукає педагогів-практиків і науковців до пошуку інших перспективних форм впровадження медіаграмотності в систему освіти України.

Таким чином, перед освітянами постає проблема щодо вирішення важливих питань:

- створювати факультативні медіаосвітні програми для учнів/студентів, інтегрувати елементи медіаосвіти в чинні навчальні предмети і курси (наприклад, в інформатику, українську мову і літературу, історію, суспільствознавство тощо);
- розробляти стандарти фахової підготовки медіапедагогів і медіапсихологів для системи освіти;
- допомагати учням/студентам освоїти всі необхідні для навчального процесу медіаресурси;
- навчати учнів вчитися самостійно, дати дієвий алгоритм дій, який обов'язково допоможе розібратися в тому: де, як шукати необхідну інформацію, як її аналізувати;
- формувати в дітей та юні цінності приватного простору, приватності та особистого життя;
- роз'яснити поняття «інформація», «дезінформація», «фейки», «фактчекінг», «цифровий слід», «пропаганда», «медіагігієна», «фішинг», «кібербулінг», «медіатравма», «інформаційна безпека» тощо;
- надати дітям розуміння про необхідність збереження особистих даних, розглянути в цьому контексті поняття фінансової кібербезпеки;
- навчити дітей критично оцінювати якість інформації, а будь-які прочитані чи побачені новини (особливо, гострі чи актуальні) піддавати фактчекінгу, що особливо актуально в умовах війни. Так, після повномасштабного вторгнення значно зросла потреба у фактчекінгу та спростуванні фейкової інформації через збільшення інтенсивності потоку дезінформації та пропаганди, а також кількості каналів поширення;
- ознайомити дітей із питаннями кібербезпеки, що охоплює також і відповідальність (так, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) [8; 9].

Чимало учителів та викладачів зазначають, що медіаграмотність як досить універсальну навичку можна успішно інтегрувати в інші навчальні предмети (наприклад, як зазначалося вище, це може бути мова, література, історія тощо). Використання різних методів і прийомів, таких, як рольові ігри, творчі проекти, віртуальні екскурсії, дослідження, допомагає залучити учнів із різними типами сприйняття та інтересами. Це підтримує розвиток критичного мислення й аналітичних навичок, а також надає можливість урізноманітнювати навчання. Медіаграмотність допомагає розширити світогляд учнів, формує усвідомлене художнє сприйняття творів різних видів мистецтва, та підвищує їхнє розуміння літературних творів і мистецтва, сприяє вмінню розпізнавати їхній медійний контекст. Окрім того, впровадження медіаграмотності сприяє розвитку соціальних навичок та сприйняттю іншого погляду, адже досить часто процес супроводжується активними дискусіями [10].

Окрім того, важливо пам'ятати, що молоде покоління не лише споживає контент, а й активно продукує його. Діти часто стають творцями відеороликів, онлайн-блогів тощо, що миттєво стають доступними широкій аудиторії. У цьому контексті сучасна людина (і дитина) має бути відповідальною за персональний цифровий слід. Діти повинні розуміти, що будь-яке слово, сказане в коментарях або надруковане в соціальних мережах, будь-яка фотографія, завантажена у хмарне сховище чи альбом соціальної мережі, стають частиною їхнього цифрового сліду, їхньої цифрової репутації. Фото, статуси, коментарі, лайки можуть в майбутньому стати підступним компроматом. Важливо пояснити дітям наскільки необхідним є відповідальний підхід до формування власної репутації в цифровому світі, усвідомлення того, що все висловлене у публічній

цифровій сфері нікуди не зникне і залишиться у вільному доступі. Формування відповідального ставлення до власної цифрової репутації має становити основу компетенцій програми формування медіаграмотності [11].

Також не менш важливим аспектом на користь і необхідність формування медіаграмотності є інформаційна війна проти України з широким використанням традиційних і нових медіа. Війна вносить свої корективи і здатна прискорити інтеграцію медіаграмотності в освітній процес як у середній, так і вищій школі. З огляду на це, особливо актуальним є формування в української медіааудиторії (передусім, молоді) критичного ставлення до отримуваної інформації та навичок її аналізу щодо виявлення пропагандистської маніпулятивності [12].

Отже, необхідність впровадження медіаосвіти в систему освіти України є безсумнівною, адже вона частиною інформаційної безпеки країни, виконує стратегічну функцію у вихованні патріотизму молоді, формуванні української ідентичності. На нашу думку, однією з умов успішного впровадження медіаосвіти в Україні є готовність освітян до розв'язання медіаосвітніх проблем і суперечностей. До сучасного викладача висуваються вимоги не лише самому бути медіаграмотним, а й виступати в ролі «інтелектуального поводиря» для учня / студента в нетрах безмежного медіапростору. Для цього сучасному педагогу необхідно переосмислити традиційні підходи до професійної діяльності, вдосконалювати зміст навчального матеріалу, використовуючи інноваційні форми, методи, засоби навчання і виховання. Окрім того, важливо систематично здійснювати перепідготовку та підвищення кваліфікації вчителів, які мають бути зорієнтовані на випереджальне ознайомлення з медіаосвітніми інноваціями.

Використані літературні джерела

1. Цогла О. Медіаграмотність освітян – потреба сучасного суспільства / О. Цогла. – URL: <https://medialiteracy.org.ua/mediagramotnist-osvityan-potreba-suchasnogo-suspilstva/>.
2. Медіаграмотність для освітян в умовах війни / упоряд. У. Кірієнко. – Київ, 2023. – URL: <https://dnpgov.ua/my/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>.
3. Терепиций С. О. Виклики для медіаграмотності та соціальної відповідальності освітян в умовах війни / С. О. Терепиций. – URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39485>.
4. Медіаграмотність в освітньому процесі. – URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ab7t-9278.docx.html>
5. Шейбе С. Медіаграмотність : підручник для вчителя / С. Шейбе, Ф. Рогоу; перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. – 319 с.
6. Іванов В. Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / В. Ф. Іванов. – Київ : Центр вільної преси, 2012. – 89 с.
7. Медіаграмотність у школі. Ключові компетентності, форми та методи роботи. – URL: <https://osvitaua.com/2020/05/90017/>.
8. Рекун О. О. Медіаграмотність у системі вищої освіти / О. О. Рекун // Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. – 2020. – Вип. 8 (164). – С. 41–44. (Серія: Педагогічні науки). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3905534>.
9. Іщенко А. Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії: Аналітична записка / А. Ю. Іщенко // Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. – 2015. – № 17 (Серія «Гуманітарний розвиток»). – URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/mediaosvita-yak-chinnik-pidvischennya-yakosti-osviti-ta-zasib>.
10. Поліковська Ю. Медіаграмотність має стати однією з ключових навичок кожного / Ю. Поліковська // Детектор медіа. – 2023. – URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/32702/2023-08-15-mediagramotnist-maie-statyi-odniyeu-z-klyuchovykh-navychok-kozhnogo/>.
11. Уварова Т. Медіаграмотність та медіакомпетентність у сучасній освіті: виклики та тенденції / Т. Уварова, Т. Стас // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць

молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: уауковий збірник. – 2020. – Том 4. – № 29. – С. 191–197. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209672>.

12. Громова Н. Медіаосвіта в системі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника / Н. В. Громова // Trends in the development of philological education in the era of digitalization: European and national contexts: Scientific monograph. – Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. – P. 728–743. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-33>.

References

1. Tsohla, O. *Mediahramotnist osvitian – potreba suchasnoho suspilstva [Media literacy of educators – the need of modern society]*. Retrieved from: <https://medialiteracy.org.ua/mediagramotnist-osvityan-potreba-suchasnoho-suspilstva/>. [in Ukrainian].
2. Kiriiienko, U. (2023). *Mediahramotnist dlia osvitian v umovakh viiny [Media literacy for educators in war conditions]*. Kyiv, Retrieved from: <https://dnpgov.gov.ua/my/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>. [in Ukrainian].
3. Terepyshchyi, S. O. *Vyklyky dlia mediahramotnosti ta sotsialnoi vidpovidalnosti osvitian v umovakh viiny [Challenges for media literacy and social responsibility of educators in war conditions]*. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39485>. [in Ukrainian].
4. *Mediahramotnist v osvitnomu protsesi [Media literacy in the educational process]*. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ab7t-9278.docx.html> [in Ukrainian].
5. Sheibe, S., & Rohou, F. (2014). *Mediahramotnist [Media literacy]*. Kyiv, 319 p. [in Ukrainian].
6. Ivanov, V. F. (2012). *Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]*. Kyiv, 89 p. [in Ukrainian].
7. *Mediahramotnist u shkoli. Kliuchovi kompetentnosti, formy ta metody roboty [Media literacy at school. Key competences, forms and methods of work]*. Retrieved from: <https://osvitaua.com/2020/05/90017/> [in Ukrainian].
8. Rekun, O. O. (2020). *Mediahramotnist u systemi vyshchoi osvity [Media literacy in the system of higher education]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Herald of T. G. Shevchenko Chernihiv Collegium National University*. Vol. 8 (164). P. 41–44. DOI: [10.5281/zenodo.3905534](https://doi.org/10.5281/zenodo.3905534). [in Ukrainian].
9. Ishchenko, A. Yu. (2015). *Mediaosvita yak chynnyk pidvyshchennia yakosti osvity ta zasib protystoiannia humanitarnoi ahresii»: Analitychna zapyska [Media education as a factor in improving the quality of education and a means of countering humanitarian aggression»: Analytical note]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Viddil humanitarnoi bezpeky – National Institute of Strategic Research. Department of Humanitarian Security*. 17. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/mediaosvita-yak-chinnik-pidvischennia-yakosti-osviti-ta-zasib>. [in Ukrainian].
10. Polikovska, Yu. (2023). *Mediahramotnist maie staty odniieiu z kliuchovykh navychok kozhnogo [Media literacy should become one of the key skills of everyone]*. *Detektor media – Media detector*. Retrieved from: <https://ms.detektor.media/mediaosvita/post/32702/2023-08-15-mediagramotnist-maie-staty-odniieiu-z-klyuchovykh-navychok-kozhnogo/> [in Ukrainian].
11. Uvarova, T., & Stas, T. (2020). *Mediahramotnist ta mediakompetentnist u suchasni osviti: vyklyky ta tendentsii [Media literacy and media competence in modern education: challenges and trends]*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University: academic collection*. 4 (29). P. 191–197. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209672>. [in Ukrainian].
12. Hromova, N. (2023). *Mediaosvita v systemi profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia-slovesnyka [Media education in the system of professional training of the future lexicographer]*. *Trends in the development of philological education in the era of digitalization: European and national contexts*. Riga, Latvia. P. 728–743. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-33>. [in Ukrainian].

Laskova-Yarmolenko Anastasiia, Slynkova Tetiana

MEDIA LITERACY IN THE EDUCATION SYSTEM: MODERN REQUIREMENTS IN THE FIELD OF SOCIAL COMMUNICATION

Summary.

The article is devoted to media education as a priority area of modern education. The result of media education is media literacy. The importance of developing media literacy is substantiated. In modern conditions, the education system should focus on increasing the level of awareness of all participants in the educational process regarding the use of various programs, applications, online resources, as well as artificial intelligence. It is emphasized that media literacy involves mastering various skills, including critical perception, analysis, evaluation of media texts, understanding of both their political and cultural context. Media literacy, and in particular cyber security of the younger generation, becomes especially important in the context of the war in Ukraine.

Today, in Ukraine, media education is an important component of the process of modernization of the education system. Modern realities in Ukraine require a person to possess the skills of critical thinking, mastery of verification, verification of information, content, etc.

The introduction of media education into the education system of Ukraine is undoubted, because it is part of the information security of the country, performs a strategic function in the education of patriotism of the youth, and the formation of Ukrainian identity. In our opinion, one of the conditions for the successful implementation of media education in Ukraine is the readiness of educators to solve media education problems and contradictions. Modern teachers are required not only to be media literate themselves, but also to act as an "intellectual guide" for the pupil/student in the bowels of the boundless media space. For this, teachers need to rebuild the usual forms of work, improve the content of educational material and forms of preparation for lessons. Media literacy should become a basic element of policy in the field of information consumption and cover all categories of people.

Keywords: media literacy; media education; educational process; education system.

Стаття надійшла до редколегії 29 квітня 2024 року